

Marcin Chudoba

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID: 0000-0002-1005-9693

Mangi *Boys' Love* na polskim rynku wydawniczym w latach 1996–2016. Rekonesans badawczy

Wstęp

Celem niniejszego artykułu jest analiza obecności publikacji z nurtu *Boys' Love* w Polsce. Dotychczasowe badania naukowe poruszające tematykę komiksu japońskiego w naszym kraju dotyczyły głównie rozwoju rodzimego rynku mangi w ujęciu historycznym oraz związanych z tym problemów i kontrowersji¹ bądź fandumu mangi i anime². Nieliczne prace poświęcono ofercie wydawniczej oraz twórczości wybranych autorów³. Brakuje jednak publikacji skupiających się na obecności na rynku wydawniczym wybranych odmian gatunkowych japońskich historyjek obrazkowych, ich produkcji oraz recepcji przez czytelników.

Przykładem prac z Kraju Kwitnącej Wiśni, cieszących się w ostatnich latach popularnością w Polsce, są mangi *Boys' Love*, opowiadające o homoseksualnych relacjach między mężczyznami. Zapowiedzi kolejnych komiksów tego typu zwykle spotykają się z przychylnymi reakcjami ich entuzjastów, jak również negatywnymi komentarzami krytyków⁴. Oponenti najczęściej piszą o tym, że mang *Boys' Love* ukazuje się

¹ W tym miejscu wymienić należy: monografię *Komiks japoński w Polsce. Historia i kontrowersje* (Witkowska 2012) oraz artykuły *Problemy rynku mangi w Polsce* (Ostrowska 2013) i *Rozwój wydawnictw mangi w Polsce w latach 2010–2015* (Ostrowska 2017).

² Monografie: *Japonizacja. Anime i jego polscy fani* (Siuda, Koralewska 2014) i *Fenomen mangi i anime w środowisku młodzieży. Studium dyfuzji kultur* (Materne 2019) oraz *Chińskie bajki. Fandom mangi i anime w Polsce* (red. Brzostek, Kobus, Marak, Markocki 2019).

³ Artykuły: *Tradycyjne i elektroniczne wydania mangi na polskim rynku* (Skumanov 2016), *Rynek mangi w Polsce na przykładzie działalności wydawnictwa Waneko* (Obajtek 2018) i *Osamu Tezuka w Polsce – popularność i znaczenie twórczości „boga mangi” na polskim rynku* (Woszczak 2021).

⁴ Jako przykład tego typu dyskusji mogą posłużyć komentarze pod postem wydawnictwa Waneko na Facebooku, w którym zapowiedziano wydanie mangi *Smoczy płaszcz barwiony*

u nas za dużo. Czy rzeczywiście tak jest? Jak przedstawia się produkcja mang *Boys' Love* w Polsce pod względem ilościowym? Kto jest głównym odbiorcą tego typu treści w naszym kraju?

Przed przystąpieniem do odpowiedzi na powyższe pytania należy zaznaczyć, że z uwagi na rozwijającą się wieloznaczność słowa „manga”, używanego m.in. do opisywania drzeworytów autorstwa Hokusai (Koyama-Richard 2008: 6) oraz japońskich seriali i filmów animowanych (Materne 2019: 39–40), na potrzeby niniejszego artykułu przyjęto jego współczesną definicję, stosowaną przez odbiorców z Europy i Ameryki Północnej, oznaczającą komiks pochodzący z Japonii (Bolałek 2012: 35; Materne 2019: 40).

Zakres chronologiczny artykułu został ustalony na podstawie następujących kryteriów: dolną granicę wyznacza rok 1996, tj. data premiery pierwszej mangi opublikowanej w sposób legalny w naszym kraju, natomiast górną – rok 2016, co pozwala opisać pełne dwudziestolecie funkcjonowania komiksu japońskiego w polskich realiach. Dane statystyczne, niezbędne do ukazania przemian w produkcji tytułów *Boys' Love*, zostały opracowane na podstawie informacji ze stron internetowych wydawnictw, zbiorów własnych autora, portalu Aleja Komiksu, który gromadzi informacje na temat komiksów wydawanych w naszym kraju, portalu Tanuki-Manga, zawierającego bazę polskich edycji mang, oraz Bibliografii Narodowej, tworzonej przez Bibliotekę Narodową w Warszawie. Uwzględniono wyłącznie pierwsze wydania danych tytułów.

Homoseksualność w kulturze japońskiej

Homoseksualność w kulturze japońskiej nie jest niczym szokującym. Wątki miłości między mężczyznami pojawiły się już w datowanej na XI w. *Historii o księciu promienistym* (*Genji Monogatari*). W okresie od XIV do XVI w. powstawały opowieści o związkach mnichów buddyjskich z nowicjuszami (Dmitruk 2019: 119). W XVII w. popularny pisarz Ihara Saikaku stworzył zbiór opowiadań *Nanshoku Ōkagami* (*Wielkie zwierciadło męskiej miłości*), zawierający romanse ukazujące związki samurajów, bogatych mieszczan i młodych aktorów teatru *kabuki* (McLelland, Welker 2015: 6). Tematyka homoseksualna była również obecna w przedstawieniach teatralnych tamtego okresu (McLelland, Welker 2015: 6).

Przedstawienia stosunków cielesnych między mężczyznami można było znaleźć na drzeworytach, obrazach, w drukach oraz w książkach ilustrowanych wpisujących się nurt *shunga* (dosłownie „obrazy wiosenne”). Jest to termin o szerokim znaczeniu, używany od XIX w., obejmuje również zwoje o treści erotycznej powstałe między XI a XVII w. (Morena 2011: 99). Przede wszystkim jednak odnosi się on do ilustrowanych książek i rycin wykonanych od końca XVI do początków XX w. przez artystów należących do szkoły drzeworytu *ukiyo-e* (Morena 2011: 99).

Swobodne podejście do treści tego typu wynika z faktu, że w Japonii męsko-męskie relacje homoseksualne są częścią tzw. namiętności ludzkich, których nie

poddawano osądom moralnym (Pawlicka 2016: 361). W dawnej Japonii związki te stanowiły stałą część krajobrazu kulturowego, zwłaszcza w przypadku mężczyzn o wysokim statusie społecznym, takich jak samurajowie, kapłani czy członkowie dworu (Pawlicka 2016: 361). Natomiast żeński homoerotyzm, jeśli w ogóle był uznawany, był najczęściej przypisywany eksperymentowaniu z ciekawości, a nie głębokiemu uczuciu, a także traktowany jako nierozróżnialny od bliskich przyjaźni (Skop 2018: 244).

We współczesnej Japonii problemem społeczności LGBT jest zinternalizowana homofobia, wynikająca z warunkowanych kulturowo tendencji do indywidualizowania problemów, zamiast poruszania ich na forum społecznym (Skop 2018: 251). Osoby, które dokonały *coming-outu*, zmagają się z niewidzialnością, marginalizacją, cichym uprzedzeniem i stygmatyzacją (Skop 2018: 251).

Narodziny mang *Boys' Love*

Mangi tworzone przez kobiety w latach 70. XX w. oferowały nową estetykę plastycznych przedstawień, inne spojrzenie na miłość duchową i fizyczną, uwzględniały tematy trudne i rzadko poruszane w mediach, takie jak: rodzina, ciąża, gwałt, przemoc domowa, nierówny status społeczny, co więcej, jako pierwsze w historii komiksu japońskiego ukazywały wątki homoseksualne (Materne 2019: 50). Na początku wzmiankowanego okresu działalność rozpoczął kolektyw artystek zwany *Nijūyo-nen Gumi* (Grupa Dwudziestego Czwartego Roku). Jedną z jego najbardziej znaczących przedstawicielek była Moto Hagio. Prace jej autorstwa poruszają zagadnienia tożsamości płciowej, problemów politycznych czy klasowych, odzwierciedlanych w postaciach młodych, androgynicznych mężczyzn zakochanych w sobie nawzajem (Hemmann 2020: 10). Pierwszym komiksem, który przyniósł jej sukces, był *Klan Poe* (nazwa zaczerpnięta od Edgara Allana Poe'go), ukazujący losy wampirzej rodziny, rozgrywające się na przestrzeni stuleci (Hemmann 2020: 10). Manga science fiction autorstwa Hagio, takie jak *Hanshin* czy *Marginal* wydawane na przestrzeni lat 70. i 80., mają wydźwięk feministyczny. Prezentują spekulatywne odpowiedzi na pytania takie jak: „Jak wyglądałoby społeczeństwo składające się jedynie z kobiet?” czy „Jak nasz gatunek może przeżyć ciężar znoszenia porodu przez kobiety?” (Hemmann 2020: 10). Inny z jej komiksów, *Thomas no Shinzō* (*Serce Thomasa*), publikowany w latach 1974–1975, uznawany jest za klasykę tytułów skierowanych do dziewcząt. Akcja mangi rozgrywa się w męskim gimnazjum z internatem położonym w Niemczech⁵. Jeden z wychowanków placówki, trzynastoletni Thomas Werner, zostaje znaleziony martwy. Tuż przed śmiercią wysłał list miłosny, zawierający sugestię samobójstwa, do Juliego, starszego kolegi ze szkoły. Niebawem w gimnazjum pojawia się nowy uczeń imieniem Eric, który jest łudząco podobny do Thomasa i zakochuje się w Julim. Wraz z rozwojem fabuły melodramat o zakazanej miłości przekształca się w opowieść o konflikcie społecznym – Juli pochodzi z nieprawego łoża i nie może odziedziczyć rodzinnej fortuny, natomiast owdowiała matka Erica ponownie wyszła za mąż ze względów finansowych.

⁵ Opis fabuły na podstawie: Oczko (2013) oraz Hemmann (2020: 10–11).

Chłopcy stopniowo odrzucają płynność płciową oraz własną czułość, przyjmując stereotypowe, męskie role, aby skonfrontować się ze światem, który o nich nie dba (Hemmann 2020: 10). Ukryta alegoria skierowana do młodych kobiet, czytających tę mangę w okresie jej publikacji sugerowała, że tradycyjne role płciowe mogą ochronić młodych ludzi, gdy nic innego nie jest w stanie, a nabywanie kulturowych stereotypów męskości i kobiecości jest tragedią, w której prawdziwa tożsamość jednostki musi zostać poświęcona (Hemmann 2020: 11). Jak wiele innych mang Hagio, *Thomas no Shinzō* odzwierciedla kulturową atmosferę, w której pracowała w czasie, gdy wiele artystek kwestionowało binarność płci w postępowych i społecznie wrażliwych komiksach (Hemmann 2020: 11). Inna z przedstawicielek *Nijūyo-nen Gumi*, Keiko Takemiya, jest znana jako pionierska artystka w gatunku *shōnen ai* (dosłownie miłość chłopców), obecnie określanym jako *BL* lub *Boys' Love* (Hemmann 2020: 11). Mroczna i pozbawiona niedomówień homoerotyczna manga Takeimiya zatytułowana *Kaze to Ki no Uta* (*Pieśń wiatru i drzew*), publikowana w latach 1976–1984 w magazynie *Shōjo Comic*, uznawana jest za punkt zwrotny w historii mang *shōjo*⁶. Po jej wydaniu gatunek ten zaczął w bardziej otwarty sposób poruszać problematykę płci i seksualności (Hemmann 2020: 11). W latach 80. XX w. pod wpływem popularnych serii powstawały również *dōjinshi* (fanowskie, amatorskie mangi) o tematyce homoseksualnej (Pieńczak 2016: 135). Obecnie komiksy *Boys' Love* publikowane są w odrębnych czasopismach, a następnie przedrukowywane w wydaniach zbiorczych (McLelland, Welker 2015: 4).

Wraz z rozwojem japońskich komiksów poruszających tematykę miłości między mężczyznami pojawiły się różne terminy służące ich kategoryzacji. Poniżej zamieszczono cztery najpopularniejsze. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, iż kategorie te często się ze sobą pokrywają, ponadto niektóre z nich mają wiele znaczeń, które ewoluowały w czasie.

Termin *shōnen ai* łączy w sobie słowa „chłopiec” (*shōnen*) oraz „miłość” (*ai*) i najczęściej był używany w stosunku do – skierowanych do nastolatek – mang zawierających treści homoseksualne. Komiksy te były publikowane komercyjnie w latach 70. i 80. XX w. (McLelland, Welker 2015: 5). Współcześnie termin *shōnen ai* jest czasami używany retrospektywnie do opisywania tego typu prac, obecnie jednak w popularnych dyskursach bywa kojarzony z pedofilią, przez co stracił na popularności (McLelland, Welker 2015: 4). Termin wykorzystywany jest niekiedy również do kategoryzowania tytułów pozbawionych scen erotycznych, koncentrujących się bardziej na platonicznej relacji dwóch bohaterów, zamiast na jej fizycznym aspekcie (Pieńczak 2016: 137). Warto jednak podkreślić, że w ten sposób stosuje go głównie amerykański fandom (Zaremba-Penk 2019: 54).

Kolejny z terminów, *JUNE*, pochodzi od tytułu komercyjnego czasopisma *Boys' Love*, publikowanego od końca lat 70. XX w. do połowy lat 90., i był stosowany do określania zamieszczanych w tym czasopiśmie komiksów (McLelland, Welker 2015: 5). Używano go również do opisywania oryginalnych prac, publikowanych niezależnymi kanałami (McLelland, Welker 2015: 5).

⁶ Mangi *shōjo* są komiksami przeznaczonymi dla dziewcząt, głównie nastolatek. Por. Martne (2019: 143).

Natomiast *yaoi* to akronim pochodzący od frazy *yama nashi, ochi nashi, imi nashi*, co można przetłumaczyć jako „bez punktu kulminacyjnego, bez puenty, bez znaczenia” (McLelland, Welker 2015: 5). Termin ten został stworzony przez twórców wywodzących się z kręgów fanowskich, a w latach 80. XX w. stosowano go głównie do opisywania prac, które nie były publikowane komercyjnie (McLelland, Welker 2015: 5). Terminu *yaoi* używa się również w odniesieniu do mang homoerotycznych, w których zwykle występuje widoczny podział na partnera aktywnego, nazywanego *seme*, oraz pasywnego, określanego jako *uke* (Pieńczak 2016: 139). Ponadto w *yaoi*, w przeciwieństwie do *shōnen ai*, ukazane są sceny seksu (Pieńczak 2016: 139).

Boys' Love (często skracany do BL) to termin powstały na początku lat 90. XX w., służący do opisywania komercyjnie rozpowszechnianych mang oraz powieści poruszających tematykę męsko-męskiej miłości. Może być również stosowany w odniesieniu do prac autorskich (McLelland, Welker 2015: 5).

Ponadto w Japonii wydawane są również mangi *bara* (dosłownie róża), które, w przeciwieństwie do komiksów *Boys' Love* tworzonych przez kobiety dla kobiet, są rysowane przez homoseksualnych mężczyzn tworzących z myślą o innych gejach (Pieńczak 2016: 140).

Odbiorczynie męsko-męskich fabuł nazywane są *fujoshi*, co można przetłumaczyć jako „kobieta o zepsutych myślach” (Dmitruk 2019: 122). Termin ten używany jest przez same zainteresowane jako swoista autoironia (Pieńczak 2016: 139; Dmitruk 2019: 122). Określenie to pierwotnie nawiązywało przede wszystkim do zachowań takich jak: wyobrażanie sobie związków o charakterze homoseksualnym, interpretowanie tekstów przez ten pryzmat oraz doszukiwanie się takich relacji tam, gdzie twórcy nie mieli takich intencji (Dmitruk 2019: 122). Popularność mang *Boys' Love* w Japonii można tłumaczyć tym, że oferują one czytelniczkom schronienie w świecie fantazji i pozwalają na ucieczkę od ograniczeń własnej płci kulturowej (Marak 2019: 140). Teoretycznie ich zadaniem nie jest realistyczne przedstawienie seksualności i płci kulturowej, lecz ukazanie ich w sposób wyidealizowany, pełen idealistycznych uczuć, wolnych od negatywnych asocjacji, które obciążają heteroseksualne romanse (Marak 2019: 140–141). Jednak komiksy *yaoi*, zawierające sceny przemocy seksualnej nadal funkcjonują w obrębie stereotypowego podziału ról, w wyniku czego nie są w stanie całkowicie uciec od ideologii relacji rządzonych przez płć (Marak 2019: 141–142).

Mangi *Boys' Love* w Polsce

W 1986 r. na łamach czasopisma „Sfera”, wydawanego przez Polskie Stowarzyszenie Miłośników Fantastyki, ukazały się cztery plansze pochodzące z mangi *Black Knight Batto* autorstwa Buichiego Terasawy (Witkowska 2012: 28–29). Przedsięwzięcie to miało charakter nielegalny i odbyło się bez wiedzy oraz zgody twórcy (Reczulski 2023: 55). Materiał został pozyskany z fotokopii bądź kserokopii magazynu „Shūkan Shōnen Jump”, przywiezionego do Polski przez kendokę Witolda Nowakowskiego (Reczulski 2023: 55). Pierwsza, pełnoprawnie i kompletnie opublikowana manga pojawiła się na polskim rynku wydawniczym dopiero dekadę później. Zanim jednak

do tego doszło, w czasopismach poświęconych komputerom i grom, takich jak „PC-Shareware” oraz „Secret Service”, publikowano artykuły poświęcone anime i mandze. Z rubryk, w których owe teksty były zamieszczane, wywodziły się „Kawaii” oraz „Animegaido”, czyli dwa pierwsze rodzime czasopisma związane z japońskimi komiksami i animacją, wydawane od 1997 r. (Reczulski 2023: 70–73).

W 1996 r. swoją działalność rozpoczęło wydawnictwo JPF (Ostrowska 2013: 78). Debiutancki tytuł oficyny, trzytomowy komiks *Aż do nieba. Tajemnicza historia Polski* autorstwa Riyoko Ikedy, publikowany w latach 1996–1997, opowiadał o życiu księcia Józefa Poniatowskiego. Jednak jego scenariusz nie był pozbawiony elementów fikcyjnych, o czym świadczy lista zmian wprowadzonych przez autorkę, zamieszczona na końcu pierwszego tomu (Ikeda 1996: 184). Kolejnym tytułem JPF była wydawana w latach 1997–1999 *Czarodziejka z Księżycy*, która ukazała się w związku z popularnością emitowanego na Polsacie telewizyjnego serialu animowanego pod tym samym tytułem. Dwie spośród licznych bohaterek komiksu i jego adaptacji – Haruka (*Czarodziejka z Urana*) i Michiru (*Czarodziejka z Neptuna*) – były lesbijkami (Rachubińska 2019: 113). Ponadto postacie Gwiazdnych Czarodziejek, pojawiające się w późniejszych tomach i odcinkach, na co dzień posiadały męskie ciała, jednak podczas walk transformowały się w kobiety (Rachubińska 2019: 114). *Czarodziejka z Księżycy* warta jest przywołania jako pierwszy japoński komiks w Polsce, prezentujący czytelnikom *queerowe* postaci. W 2000 r. nakładem JPF ukazała się manga *X* autorstwa grupy CLAMP, opowiadająca o zbliżającej się apokalipsie oraz o wojnie mającej przesądzić o przyszłych losach ludzkości. Jednymi z wielu bohaterów komiksu są egzorcysta Subaru Sumeragi oraz zabójca-mag Seishirō Sakurazuka, których łączy romantyczne uczucie. Ostateczne, dramatyczne rozstrzygnięcie wątków dotyczących ich relacji ma miejsce w szesnastym tomie serii (CLAMP 2003). Należy jednak zaznaczyć, że wątki te mają jedynie poboczny charakter, w związku z czym *X* nie można sklasyfikować jako utworu z nurtu *Boys' Love*. Agata Włodarczyk zwraca jednak uwagę na fakt, że w początkowej fazie rozwoju polskiego rynku mangi *X* był uznawany przez czytelników za *yaoi* (Włodarczyk 2020: 167). Działo się tak ze względu na zbiorowe skojarzenia z pracami ukazującymi związki tej samej płci oraz na brak właściwych tytułów opisujących męsko-męskie związki (Włodarczyk 2020: 167). W 2003 r. nakładem JPF ukazała się natomiast trzytomowa manga *Chirality* autorstwa Satoshiego Urushihary, wpisująca się w nurt japońskich komiksów *shōjo ai* (dosłownie miłość dziewcząt)/*yuri*, poświęconych miłości pomiędzy dwiema kobietami (Teukros 2007). Była to pierwsza próba wprowadzenia tego typu prac na nasz rynek. Japońskie komiksy poruszające tematykę lesbijską powróciły dopiero w 2007 r. za sprawą Waneko, które rozpoczęło publikację sześciotomowej *Rewolucjonistki Uteny*, wydawanej przez kolejne dwa lata (Saito 2009). Następne tytuły z tego nurtu pojawiały się w Polsce bardzo sporadycznie, co uległo zmianie w 2014 r. (Griszak 2014).

Sytuacja związana z komiksami *Boys' Love* zmieniła się wraz z rozpoczęciem działalności przez wydawnictwo Saisha w 2003 r. Debiutancką publikacją oficyny była książka *Ai no Kusabi: Miłość na uwieżi* autorstwa Reiko Yoshihary, reklamowana jako „klasyka powieści yaoi”⁷. Ze względu na homoerotyczny charakter dzieła Saisha stała

⁷ Reklama *Ai no Kusabi*, „Kawaii” 2003, nr 2, s. 55.

się pierwszym polskim wydawnictwem oferującym tytuły z nurtu *Boys' Love*. Cztery lata później oficyna zakończyła działalność (Joe 2007). Jako czynniki, które mogły wpłynąć na małe zainteresowanie ofertą Saisy, wskazuje się średnią jakością edytorstwa⁸ oraz niezbyt wielką popularność oferowanych tytułów (Witkowska 2012: 48). W 2003 r. nakładem oficyny ukazała się jednotomowa manga *Cutlass. The Times of Boys* autorstwa You Higuri, opowiadająca o dwójce przyjaciół, Tsubasie i Tokimaru, którzy za sprawą magicznego klejnotu przenoszą się do alternatywnego wymiaru, gdzie trafiają na pokład pirackiego statku (Dida 2006). Ostatnim tytułem oficyny był stworzony przez Kazusę Takashimę, wydany w 2005 r., jednotomowy *Wild Rock*. Manga ta opisywana jest w Internecie jako „prehistoryczny gejowski romans w konwencji *Romea i Julii*...” (Pottero: 2008).

Na kolejną prawdziwą pozycję *Boys' Love* w naszym kraju trzeba było czekać pięć lat, do 2010 r. Nie oznacza to jednak, że wątki gejowskie nie pojawiały się w innych tytułach publikowanych w Polsce. Rok 2004 przyniósł pierwszy tom mangi *Wish* autorstwa grupy CLAMP wydawanej przez JPF. Komiks opowiada o aniele Kohaku, który w wyniku niekorzystnego splotu wydarzeń zamieszkuje u lekarza imieniem Shūichirō (CLAMP 2004). Wraz z rozwojem fabuły pomiędzy bohaterami nawiązuje się romantyczne uczucie. Jednak jednoznaczne uznanie *Wish* za tytuł wpisujący się nurt *Boys' Love* nie jest możliwe. W mandze nie pada żadne słowo na temat płci aniołów i demonów w niej występujących, ponadto w zależności od przekładów Kohaku określany jest jako kobieta lub mężczyzna. Z tego też względu niektóre strony internetowe klasyfikują *Wish* jako *shōnen ai*, a inne nie.

Oprócz *Wish* nakładem JPF w 2004 r. ukazał się dziewiąty tom utrzymanej w post-apokaliptycznym sztafażu mangi *Neon Genesis Evangelion*, wprowadzający postać Kaworu Nagisy, nastolatka, który poprzez przekraczanie granic cielesnych wprowadził zamęt w myślach i uczuciach Shinjiego Ikariego – protagonisty serii (Sadamoto 2004). W kolejnej części komiksu doszło do pocałunku między bohaterami (Sadamoto 2007).

W 2005 r. Waneko rozpoczęło publikację mangi *Seimaden* autorstwa You Higuri. Jednak wątek gejowski, podobnie jak w przypadku *X*, był jednym z wielu poruszanych przez autorkę, natomiast fabuła była oparta na romansie heteroseksualnym (Tablis 2011). Rozpowszechniana od 2006 r. manga *Ostatni synowie ciemności. Yami no Matsuei* autorstwa Yoko Matsushity, opowiadająca o pracy dwóch bogów śmierci, Tsuzukiego i Hisoki, nie była pozbawiona żartów o podtekście homoerotycznym. Choć autorka nigdy nie napisała tego wprost, niektóre sceny sugerowały, że bohaterów może łączyć miłosne uczucie. Ponadto w czwartym tomie serii ukazano sceny seksu pomiędzy uczniami katolickiej szkoły z internatem (Matsushita 2007).

Sytuacja mang *Boys' Love* zmieniła się w 2010 r. Nakładem wydawnictwa Studio JG ukazało się *Liberty Liberty!* Hinako Takanagi, a w kolejnym roku do sprzedaży trafił *Croquis* tej samej autorki. Wśród redakcji portalu Tanuki-Manga zajmującego

⁸ Należy jednak zaznaczyć, iż argumentu o niskiej jakości edytorskiej nie można uznać za w pełni zasadny. Negatywne opinie na temat jakości wydania polskich wersji mang publikowanych w tamtym okresie można znaleźć w internetowych recenzjach tytułów od innych oficyn, choćby Egmontu (Yumi 2012).

się recenzowaniem japońskich komiksów zebrały pozytywne oceny, jednak opinia na temat drugiej z nich kończy się stwierdzeniem: „Paradoksalnie mangę można polecić także amatorom opowieści spod znaku białej lilii, gdyż bohaterowi zachowują się raczej jak lesbijki niż geje, choć nie sądzę, by znalazło się wielu aż tak zdesperowanych miłośników yuri” (C.Serafin 2012). W 2012 r. na rynku pojawiła się oficyna Kotori, której głównym celem było publikowanie komiksów i książek należących do nurtu *Boys' Love*. Debiutancka manga wydawnictwa, *Keep Out* autorstwa Hirotakiego Kisaragiiego i Yuki Hichiwy, opowiadała o relacjach łączących Kagamima – prezesa prestiżowej firmy oraz jego ochroniarza – Fuyukiego (Hachiko25 2012). Wraz z upływem czasu katalog oficyny zaczął powiększać się o historyjki obrazkowe nienastawione na ukazywanie homoseksualnych relacji, stało się to jednak dopiero w 2016 r. W latach 2014–2016 japońskie komiksy ukazujące męsko-męską miłość można było znaleźć również w ofercie takich firm jak Ringo Ame, Yumegari czy Dango.

Tab. 1. Liczba mang *Boys' Love* wydanych w latach 1996–2016 w Polsce na tle ogólnej liczby komiksów japońskich opublikowanych w tym samym okresie

Rok	Liczba mang BL	Liczba wszystkich mang
1996	0	1
1997	0	5
1998	0	9
1999	0	24
2000	0	54
2001	0	55
2002	0	60
2003	1	87
2004	0	107
2005	1	96
2006	0	57
2007	0	64
2008	0	78
2009	0	80
2010	1	67
2011	1	73
2012	6	108
2013	9	144
2014	16	205
2015	27	262
2016	27	282
Razem	89	1918

Źródło: opracowanie własne.

Pomimo widocznego rozwoju polskiego rynku mangi, w latach 1996–2002 nie ukazał się żaden tytuł z nurtu *Boys' Love*. Wynika to zapewne z faktu, że w stosunku np. do komiksów z USA japońskie historyjki obrazkowe były jeszcze nowe i nieznanne szerokiemu gronu czytelników. Mogło to prowadzić do sytuacji, w których wydawcy mang nie chcieli ryzykować z wprowadzeniem na rynek nowego, budzącego kontrowersje gatunku i woleli skupić się na sprawdzonych, bezpiecznych pozycjach. Przywoływany uprzednio komiks *Cutlass. The Times of Boys*, wydany w 2003 r., stanowił zaledwie 1% wszystkich japońskich tytułów, które ukazały się w tym samym roku. Podobna sytuacja miała miejsce dwa lata później, gdy na rynek trafił *Wild Rock*. Argumenty, że wydawnictwo Saisha musiało zakończyć działalność ze względu na zły dobór tytułów, wydają się rozsądne. Ponadto można też stwierdzić, że niespełna dziesięcioletni rynek nadal nie był gotowy na tego typu prace. Jednak wraz z upływem czasu, pojawianiem się nowego pokolenia czytelników mang oraz postępującą globalizacją i cyfryzacją sytuacja uległa zmianie. Wydane przez Studio JG *Liberty Liberty!* i *Croquis* były jedynymi tytułami *Boys' Love*, które ukazały się kolejno w latach 2010 i 2011. Obie pozycje stanowiły 1% wszystkich polskojęzycznych przekładów mang wydanych w danym roku. Można stwierdzić, że były one formą eksperymentu mającego na celu sprawdzenie, czy komiksy gejowskie przyjmą się wśród czytelników japońskich komiksów. Wyniki sprzedaży najprawdopodobniej były zadowalające, ponieważ w 2012 r. Studio JG rozpoczęło publikację siedmiotomowej serii *Boys' Love*, zatytułowanej *Vassalord*. Tytuł dotychczasowo zebrał pozytywne oceny wśród redakcji (7,6 na 5 głosów) oraz czytelników (8,14 na 137 głosów) portalu Tanuki-Manga (moshi_moshi 2013). Ponadto, jak wspomiano wcześniej, w 2012 r. pojawiło się wydawnictwo Kotori, stawiające sobie za cel publikację komiksów opowiadających o męsko-męskiej miłości. W 2012 r. łącznie ukazało się 6 pozycji *Boys' Love*, które stanowiły 6% spośród 108 wszystkich mang wydanych w tym roku. Kolejne lata przyniosły znaczący wzrost zainteresowania tytułami ukazującymi gejów. W 2013 r. było ich: 9 – 6% z 144 pozycji; w 2014: 16 – 8% z 205; w 2015: 27 – 10% z 262; w 2016: 27 – 10% z 282. Warto zwrócić uwagę, iż wydawcy w większości zaczęli lepiej dobrać tytuły, które mogłyby spodobać się czytelnikom. Przykładowo w 2013 r. Kotori rozpoczęło wydawanie wielotomowej serii *Zakochany tyran*, tworzonej przez znaną już w Polsce, dzięki dobrze przyjętym *Liberty Liberty!* i *Croquis*, Hinako Takanagę. Ponadto założycielki Kotori są zadeklarowanymi *fujoshi*, a swe tytuły wybierały na podstawie popularności danych pozycji wśród internetowych społeczności fanowskich, często dostępnych w postaci anglojęzycznych skanlacji (Włodarczyk 2020: 168–169). W 2015 r. nakładem Waneko zaczęła się ukazywać manga *Sekaiichi Hatsukoi*. Przypadek *Ritsu Onodery*, autorstwa Shungiku Nakamury, która kilka lat wcześniej została zekranizowana w postaci telewizyjnego serialu animowanego⁹. W latach 1996–2016 w Polsce ukazało się 1918 mang, z czego 89 poruszało tematykę męskich romansów homoseksualnych. Tytuły *Boys' Love* stanowiły zaledwie 5% całości.

⁹ Dwunastoodcinkowy serial *Sekaiichi Hatsukoi* emitowany był w 2011 r., https://myanimelist.net/anime/9926/Sekaiichi_Hatsukoi (dostęp: 3.10.2024).

Głównymi odbiorcami japońskich historyjek obrazkowych w Polsce są kobiety. Zdaniem Agnieszki Materne, posiłkującej się ustaleniami francuskich badaczy, kobieca dominacja wśród osób czytających mangi wynika z faktu, iż na naszym rynku komiks nie ma długich tradycji, w przeciwieństwie np. do Francji czy Szwajcarii, gdzie jego korzenie sięgają daleko w przeszłość (Materne 2019: 185). W świecie fabuł tworzonych przez mężczyzn i dla mężczyzn postacie żeńskie były zdegradowane do roli „ozdoby”, w wyniku czego czytelniczki nie mogły znaleźć w nich nic dla siebie (Materne 2019: 185). Tymczasem manga oferująca różnorodność tytułów dla wielu grup odbiorców stanowi powiew świeżości wśród popularnych komiksów z Europy i USA, dając kobietom możliwość znalezienia pozycji wpisujących się w ich gusta.

Polskie fanki mang o gejach nazywane są potocznie *yaoistkami*. Trudno jednoznacznie stwierdzić, jaki jest wiek czytelniczek tego typu tekstów. Materne pisze o nich jako o niszowym gronie odbiorców, głównie dwudziestoletnich kobiet (Materne 2019: 172), tymczasem z eksperymentalnej ankiety przeprowadzonej przez Natalię Dmitruk w środowisku fanów mangi i anime wynika, że *yaoistki* identyfikowane są jako osoby w młodym, nastoletnim wieku (Dmitruk 2019: 128–129). W społeczności fanowskiej *yaoistki* postrzegane są głównie jako hałaśliwe, irytujące, przesadnie zainteresowane seksem, wywyższające *yaoi* ponad inne gatunki i próbujące przekonać do niego wszystkich (Dmitruk 2019: 128–135). W przypadku pozytywnych wypowiedzi mówi się o ich tolerancyjności, waleczności, zaangażowaniu w fandom, bogatej wyobraźni, a nawet wydawaniu dużej ilości pieniędzy na komiksy gejowskie, dzięki czemu wydawcy mogą przetrwać (Dmitruk 2019: 133–134).

Podsumowanie

Mangi *Boys' Love* powstały w Japonii w latach 70. XX wieku i zrewolucjonizowały rynek komiksów dla nastolatek i kobiet. Męsko-męskie romanse oferowały czytelniczkom ucieczkę w wyidealizowany świat fantazji, wolny od obciążeń związanych ze stereotypowym postrzeganiem płci i seksualności. Komiks japoński obecny jest w Polsce od 1996 r., jednak pierwsze próby wydawania mang *Boys' Love* podjęto dopiero w 2003 r. Niestety ze względu na zły dobór tytułów oraz słabo rozwinięty rynek, próby te zakończyły się niepowodzeniem. Tematyka męsko-męskiej miłości powróciła w 2010 r. Tym razem wydawcom udało się wpasować w gusta odbiorców, w wyniku czego mangi z tego gatunku na stałe znalazły swoje miejsce na polskim rynku wydawniczym. Znalazło to odzwierciedlenie w liczbie wydawanych tytułów, od zaledwie 1 tomu komiksu w 2010 i 2011 r. do 27 w latach 2015–2016.

Obecnie sytuacja mang *Boys' Love* w Polsce przedstawia się stabilnie i nic nie wskazuje na to, aby sytuacja z 2005 r. miała się powtórzyć. Stanowią one stały repertuar wydawnictw Kotori i Dango, oprócz tego pojawiają się w ofercie takich firm jak: Akuma, JPF, Studio JG czy Waneko. W 2020 r. nakładem Waneko ukazała się manga *MW* autorstwa Osamu Tezuki uznawanego za „boga mangi”. Fabuła komiksu opowiada o Michio Yukim, bankierze, będącym jednocześnie seryjnym mordercą i gwałtciwielem, pragnącym eksterminacji ludzkości. Osobą pragnącą powstrzymać mężczyznę przed realizacją planów jest ojciec Garai, z którym łączy go homoseksualny romans

(Tezuka 2020). Po ponad dwudziestu latach od polskiej premiery *X* nakładem JPF ukażała się manga *Tokyo Babylon*, opowiadająca o przeszłości łączącej Subaru i Seishirō (CLAMP 2024). Ponadto w ofercie wydawnictw pojawiają się mangi opowiadające o gejach, jednak niewpisujące się w nurt *Boys' Love*. W 2021 r. Studio JG wydało biograficzny komiks *Zanim poznałem mojego męża*, napisany przez japońskiego aktywistę LGBT Ryouyusukego Nanasakiego z ilustracjami Yoshi Tsukizuki (Nanasaki, Tsukizuki 2021). W 2023 r. to samo wydawnictwo rozpoczęło publikację mangi *Kolory naszego życia* autorstwa Gengoro-ha Tagamego, czołowego twórcy gejowskich komiksów *bara*. Tytuł opowiada o nastoletnim Sorze Itodzie, który ma problemy z akceptacją swojej homoseksualności. W poradzeniu sobie z dręczącymi go sprawami pomagają mu koleżanka z klasy Nao Nakamura oraz nowo poznany Shiro Amamiya, będący zadeklarowanym gejem i właścicielem kawiarni (Tagame 2023). Manga ma charakter obyczajowy i porusza tematykę akceptacji osób homoseksualnych w japońskim społeczeństwie. Reasumując, rysująca się tendencja wskazuje, że mangi *Boys' Love*, które na początku XXI w. nie mogły zadomowić się w Polsce, w końcu znalazły swoje stałe miejsce na naszym rynku wydawniczym. Czy zainteresowanie nimi się utrzyma? Najprawdopodobniej tak, zwłaszcza, że rok 2024 jeszcze się nie zakończył, a nakładem samego wydawnictwa Dango ukazało się dotychczas 18 mang o męsko-męskich romansach¹⁰.

Bibliografia

- Bolałek Radosław. 2012. „Manga. Termin niepotrzebny?”. Zeszyty Komiksowe nr 13. 34–36.
- CLAMP. 2003. *X* T. 16. Rafał Rzepka (przeł.). Olecko.
- CLAMP. 2004. *Wish* T. 1. Rafał Rzepka (przeł.). Olecko.
- CLAMP. 2024. *Tokyo Babylon* T. 1. Monika Pytel (przeł.). Mierzyn.
- C.Serafin. 2012. Croquis – recenzja. <https://manga.tanuki.pl/strony/manga/1301-croquis/rec/462> (dostęp: 2.10.2024).
- Dida. 2006. Cutlass: The Times of Boys – recenzja. <https://manga.tanuki.pl/strony/manga/10-cutlass-the-times-of-boys/rec/8> (dostęp: 25.09.2024).
- Dmitruk Natalia. 2019. Fanki „yaoi” na gruncie polskim. Miejsce „yaoistki” w fandomie mangi i anime. W: Chińskie bajki. Fandom mangi i anime w Polsce. Dariusz Brzostek, Aldona Kobus, Katarzyna Marak, Miłosz Markowski (red.). Toruń. 117–136.
- Grisznak. 2014. Kwiat i gwiazda – recenzja. <https://manga.tanuki.pl/strony/manga/3975-kwiat-i-gwiazda/rec/692> (dostęp: 6.10.2024).
- Hachiko25. Zapowiedzi wydawnictwa Kotori. https://anime.com.pl/Zapowiedzi_wydawnictwa_Kotori,news,read,6438.html (dostęp: 2.10.2024).
- Hemann Kathryn. 2020. *Manga Cultures and the Female Gaze*.
- Ikeda Ryoko. 1996. *Aż do nieba. Tajemnicza historia Polski* T. 1. Shin Yasuda, Barbara Druć (przeł.). Olecko.
- Joe. 2007. Saisha kończy działalność. https://anime.com.pl/Saisha_konczy_dzialalnosc,news,read,2818.html (dostęp: 25.09.2024).

¹⁰ Obliczenia własne.

- Koyama-Richard Brigitte. 2008. *Manga. 1000 lat historii*. Marta Domagalska (przeł.). Warszawa.
- Marak Katarzyna. 2019. *Mangi „yaoi” w Polsce. Charakterystyka fandomu*. W: *Chińskie bajki. Fandom mangi i anime w Polsce*. Dariusz Brzostek, Aldona Kobus, Katarzyna Marak, Miłosz Markowski (red.). Toruń. 137–156.
- Materne Agnieszka. 2019. *Fenomen mangi i anime w środowisku młodzieży. Studium dyfuzji kultur*. Kraków.
- Matsushita Yoko. 2007. *Ostatni synowie ciemności. Yami no Matsuei*. Aleksandra Watanuki (przeł.). Warszawa.
- McLelland Mark, Welker James. 2015. *An Introduction to “Boys Love” in Japan*. W: *Boys Love Manga and Beyond. History, Culture and Community in Japan*. Mark McLelland, Kazumi Nagaike, Katsuhiko Suganuma, James Welker (red.). Jackson. 3–20.
- Morena Francesco. 2011. *Eros w kimonie. Świat niezwykłych rozkoszy*. Anna Cieśla (przeł.). Warszawa.
- moshi_moshi. 2013. *Vassalord – recenzja mangi*. <https://manga.tanuki.pl/strony/manga/175-vassalord/rec/651> (dostęp: 3.10.2024).
- Nanasaki Ryouyusuke. Tsukizuki Yoshi. 2021. *Zanim poznałem mojego męża*. Dominika Bieńkowska (przeł.). Warszawa.
- Obajtek Gabriela. 2018. *„Rynek mangi w Polsce na przykładzie działalności wydawnictwa Waneko”*. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia* nr 16. 177–193.
- Oczko. 2013. *Thomas no Shiznou – recenzja*. <https://manga.tanuki.pl/strony/manga/1331-thomas-no-shinzou/rec/574> (dostęp: 1.10.2024).
- Ostrowska Magdalena. 2013. *„Problemy rynku mangi w Polsce”*. *Toruńskie Studia Bibliologiczne* nr 10. 69–88.
- Ostrowska Magda. 2017. *Rozwój wydawnictw mangi w Polsce w latach 2010–2015*. W: *Dzieje książki i prasy. Przegląd badań za lata 2013–2015*. Praca zbiorowa. Bernadeta Iwańska-Cieślik, Elżbieta Pokorzyńska, Zdzisław Kropidłowski, Dariusz Spychała (red.). Bydgoszcz. 325–336.
- Pawlicka Maria. 2016. *Obraz rozkoszy homoseksualnej w yaoi*. W: *Rozkosz w kulturze*. Łukasz Wróblewski, Aleksandra Giza (red.). Kraków. 357–365.
- Pieńczak Urszula. 2016. *Wizerunek homoseksualisty w komiksie japońskim*. W: *Cielesność w kulturze Japonii. Media i społeczeństwo*. Iwona Kordzińska-Nawrocka, Agnieszka Kozyra (red.). Warszawa. 135–157.
- Pottero. 2008. *Wild Rock – recenzja*. <https://manga.tanuki.pl/strony/manga/36-wild-rock/rec/96> (dostęp: 25.09.2024).
- Rachubińska Klaudia. 2019. *Nawet beksy mogą być bohaterkami. O emancypacyjnym potencjale „Czarodziejki z Księżyca”*. W: *Chińskie bajki. Fandom mangi i anime w Polsce*. Dariusz Brzostek, Aldona Kobus, Katarzyna Marak, Miłosz Markowski (red.). Toruń. 95–116.
- Reczulski Łukasz. 2023. *Narodziny i rozkwit Polskiej Rzeczypospolitej Mangowej*. Łódź.
- Sadamoto Yoshiyuki. 2004. *Neon Genesis Evangelion. T. 9*. Rafał Rzepka (przeł.). Olecko.
- Sadamoto Yoshiyuki. 2007. *Neon Genesis Evangelion. T. 10*. Rafał Rzepka (przeł.). Mierzyn.
- Saito Chiho. *Rewolucjonistka Utena. T. 1*. 2007. Aleksandra Watanuki (przeł.). Warszawa.
- Saito Chiho. *Rewolucjonistka Utena. T. 6*. 2009. Ken'ichiro Watanuki, Magdalena Malinowska (przeł.). Warszawa.

- Siuda Piotr, Koralewska Anna. 2014. Japonizacja. Anime i jego polscy fani. Gdańsk.
- Skop Katarzyna. 2018. „Z tęczę na Dalekim Wschodzie – krótka historia społeczności LGBT w Japonii”. *Wrocławskie Studia Erazmiańskie*. 237–260.
- Skumanov Sarah. 2016. Tradycyjne i elektroniczne wydania mangi na polskim rynku. W: *Książka i technologie*. Dariusz Kuźmina, Mikołaj Ochmański (red.). Warszawa. 135–151.
- Tablis. 2012. Seimaden – recenzja. <https://manga.tanuki.pl/strony/manga/28-seimaden/rec/392> (dostęp: 6.10.2024).
- Tagame Gengoroh. 2023. *Kolory naszego życia T. 1*. Patryk Skorupa (przeł.). Warszawa.
- Teukros. 2007. Chirality – recenzja. <https://manga.tanuki.pl/strony/manga/42-chirality/rec/31> (dostęp: 5.10.2024).
- Tezuka Osamu. 2020. MW. Wojciech Gęszczak (przeł.). Warszawa.
- Witkowska Ewa. 2012. *Komiks japoński w Polsce. Historia i kontrowersje*. Toruń.
- Włodarczyk Agata. 2020. „An Overview of the Commercial Publication of Japanese Boys Love (BL) Manga in Poland”. *Mechademia. Second Arc* nr 13(1). 167–170.
- Woszczak Ryszard. 2021. „Osamu Tezuka w Polsce – popularność i znaczenie twórczości „boga mangi” na polskim rynku”. *Gdańskie Studia Azji Wschodniej* nr 20. 223–234.
- Yumi. 2012. Kamikaze Kaito Jeanne T. 1 – recenzja. <https://manga.tanuki.pl/strony/manga/73-kamikaze-kaito-jeanne/tomy/328/rec/562> (dostęp: 6.10.2024).
- Zaremba-Penk Joanna. 2019. *Ikonografia mangi. Wpływ tradycji rodzimej i zachodnich twórców na wybranych japońskich artystów mangowych*. Bydgoszcz.

Streszczenie

Celem artykułu jest analiza obecności mang z nurtu *Boys' Love* (romanse gejowskie) na polskim rynku wydawniczym w latach 1996–2016. Aby odpowiedzieć na pytanie, jak przedstawia się produkcja mang *Boys' Love* w Polsce, przeprowadzono analizę ilościową na podstawie stron internetowych wydawnictw, zbiorów własnych autora, portalu Aleja Komiksu gromadzącego informacje na temat komiksów, które ukazały się w naszym kraju, portalu Tanuki-Manga, zawierającego bazę polskich edycji mang oraz Bibliografii Narodowej tworzonej przez Bibliotekę Narodową w Warszawie. W artykule opisano również historię powstania mang *Boys' Love* oraz zaprezentowano informacje na temat odbiorczyń tego typu tekstów.

Boys' Love manga on the Polish publishing market in the years 1996–2016.

Preliminary research

Abstract

The main aim of this article is to study how many *Boys' Love* mangas (male-male romance comics) were published on the Polish market between 1996 and 2016. The number of publications was counted inter alia based on the publishers websites, the list of mangas published in Poland, available at the Aleja Komiksu and Tanuki-Manga websites, National Bibliography made by National Library, and the author's private collection of comic books. The work also focuses on the history of *Boys' Love* manga and discusses the genre's readers.

Słowa kluczowe: Boys Love, yaoi, manga, komiks, homoseksualność, rynek wydawniczy

Keywords: Boys Love, yaoi, manga, comics, homosexuality, publishing market

Marcin Chudoba – absolwent studiów magisterskich z zakresu zarządzania informacją i publikowania cyfrowego Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie (obecnie Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie). Od 2018 r. doktorant studiów literaturoznawczych tej samej uczelni. Badacz i recenzent komiksów. Współpracował z takimi czasopismami i portalami jak: „Creatio Fantastica”, Tanuki.pl, Fahrenheit.net.pl oraz Paradoks.net.pl.